

ΕΙΣ ΕΥΣΤΑΘΙΟΝ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

Λαβὼν ἀφορμὴν ἐκ τῶν μνημειωδῶν περὶ τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης ἐργασιῶν τοῦ διὰ τοῦ παρόντος τόμου τῆς «Ἐπετηρίδος Ἑταιρείας Βυζαντινῶν Σπουδῶν» ἐπαξίως τιμωμένου σεβαστοῦ διδασκάλου κ. Φαίδωνος Κουκουλέ, ἠσχολήθημην πρὸ τριετίας μὲ τὰ εἰς τὸν ὑπὸ στοιχεῖα V, 10, II κώδικα τῆς Βιβλιοθήκης τοῦ Ἑσχοριάλ σφζόμενα ἀνέκδοτα εἰσέτι ἔργα τοῦ διαπρεποῦς ἱεράρχου τῆς Θεσσαλονίκης¹. Καὶ τὰ μὲν ἀνέκδοτα αὐτὰ ἔργα ἐλπίζω ὅτι θὰ ἐκδοθῶσι κάποτε, εἴτε ὑπ' ἐμοῦ, εἴτε ὑπὸ ἄλλου τινός. Ἐνδιαφέρον ὁμως, ἐπὶ πλεόν τούτου, ἔχει ἡ διαπίστωσις, ὅτι ἐκ τῶν ἤδη ἐκδεδομένων ἔργων ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κώδικος 46 τῆς Βασιλείας (Basiliensis A, III, 20) ὑπὸ τοῦ Tafel², ὅσα παραδίδονται εἰς τὸν ὡς ἄνω κώδικα τοῦ Ἑσχοριάλ παρέχουσι κείμενον εἰς μερικὰς περιπτώσεις κατὰ πολὺ καλύτερον τοῦ εἰς τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας, λόγῳ τῆς καλυτέρας καταστάσεως ὑφ' ἣν ἔχει διατηρηθῆ ὁ κώδιξ τοῦ Ἑσχοριάλ. Ὑπάρχουν ἐπίσης καὶ περιπτώσεις ὅπου τὸ ἴδιον κείμενον εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς κώδικας παρουσιάζει μερικὰς διαφορὰς, αἱ ὁποῖαι δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἐρμηνευθῶσιν ὡς ὀφειλόμενα εἰς φθορὰν τῆς παραδόσεως. Ἡ πιθανωτέρα ἐξήγησις των εἶναι ὅτι ἀποτελοῦν δύο μορφὰς ἐνὸς καὶ τοῦ αὐτοῦ κειμένου προερχομένας ἀπο τὸν ἴδιον Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης.

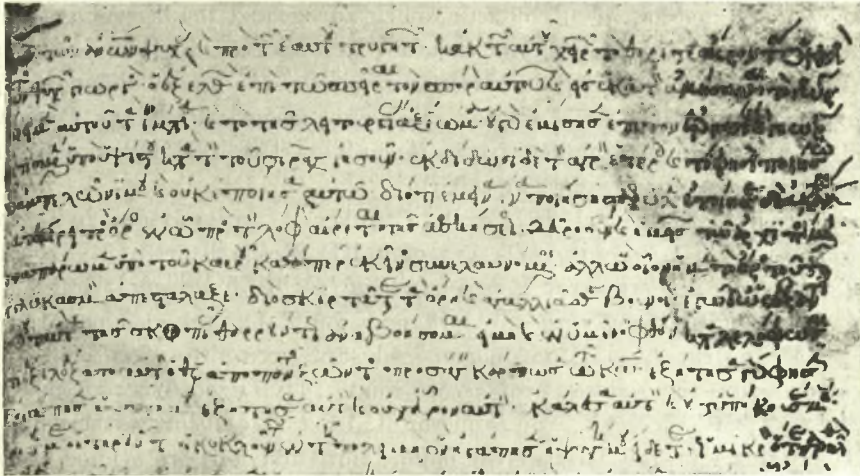
Ἡ προέλευσις τοῦ κώδικος V, 10, II τοῦ Ἑσχοριάλ ἠρμηνεύθη ἐσχάτως κατὰ τυχαῖον ἀλλὰ καὶ πολὺ θετικόν, νομίζω, τρόπον : Ἀναλύων τό, εἰς τὸν συμμιγῆ αὐτὸν καὶ εἰς διαφόρους γραφεῖς ὀφειλόμενον κώδικα, τμήμα, τὸ ὁποῖον περιλαμβάνει τὰ ἔργα τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, διεπίστωσα ὅτι ὁ γραφικὸς χαρακτῆρ του εἶναι σχεδὸν ὅμοιος πρὸς τὸν γραφικὸν χαρακτῆρα τοῦ κώδικος τῆς Βασιλείας, φωτογραφικὸν δεῖγμα τοῦ ὁποίου εἶχε δημοσιεύσει ὀλίγον προηγουμένως ὁ Maricq³. Σχεδὸν ταυτοχρόνως μὲ ἐμέ,

¹ Σημείωμα περὶ τῶν ἀνεκδότων ἔργων τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, «Θεολογία» 22, 1951, 489 - 493.

² Tafel Th. L. F., Eustathii Opuscula, Francof. a/M. 1832.

³ Le manuscrit d'Eustathe de Thessalonique, «Byzantion» 20, 1950, 81 - 87. Περιγραφή τοῦ κώδικος εἰς Omond H., Catalogue des mss grecs des bibliothèques de Suisse, Centralblatt für Bibliothekswesen, III, 1886, 408.

ὁ γεραρός διδάσκαλος καὶ φίλος Paul Maas¹ ὑπεστήριξεν, ὅτι ὁ κώδιξ τῆς Βασιλείας εἶναι αὐτόγραφον ἔργον τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης. Κατὰ ταῦτα, ἔὰν τὰ εἰς τὸν κώδικα τοῦ Ἑσχοριάλ τμήματα, τὰ ὁποῖα περιέχουν ἔργα τοῦ Εὐσταθίου, ἔχουν γραφῆ διὰ τῆς ἰδίας, ὅπως νομίζω, χειρὸς τῆς γραφῆς τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας, ὁ ὁποῖος εἶναι αὐτόγραφον τοῦ Εὐστα-

Δεῖγμα γραφῆς τοῦ κώδ. Ἑσχοριάλ V, 10, II.
Folio 489 recto (Εὐστάθιος Θεσσαλονίκης).

θίου, τότε καὶ ὁ κώδιξ τοῦ Ἑσχοριάλ, κατὰ τὰ τμήματα τὰ περιέχοντα ἔργα τοῦ Εὐσταθίου, εἶναι καὶ αὐτὸς αὐτόγραφον τοῦ Εὐσταθίου. Συνεπῶς καὶ αἱ διαφοραὶ, ὑπὸ τὰς ὁποίας φέρεται τὸ ἴδιον κείμενον εἰς τοὺς δύο αὐτοὺς κώδικας, δεόν νὰ ἀποδοθῶσιν εἰς αὐτὸν τοῦτον τὸν Εὐστάθιον Θεσσαλονίκης, ὁ ὁποῖος ἄλλωστε, ὅπως εἶναι γνωστόν, συνήθιζε νὰ μεταβάλλῃ, νὰ διορθῶνῃ ἢ νὰ συμπληρῶνῃ ἔργα του κατὰ τὴν μεταγραφὴν των ὑπὸ τοῦ ἰδίου ἀπὸ κώδικος εἰς κώδικα².

Καὶ περὶ μὲν τοῦ εἴδους αὐτοῦ τῶν διαφορῶν δεόν νὰ γίνῃ λόγος εἰς ἄλλην εὐκαιρίαν. Εἰς τὸ παρὸν ἄρθρον ἐπιθυμῶ νὰ περιορισθῶ μόνον εἰς

¹ Verschiedenes zu Eustathios, BZ, 45, 1952, 1-3. Πρβλ. τοῦ αὐτοῦ, Zu den Basler Autographen des Eustathios. Tome commémoratif du Millénaire de la Bibliothèque Patriarcale d'Alexandrie (Alexandrie 1953), 139-144.

² Ἄλλοι αὐτόγραφοι κώδικες τοῦ Εὐσταθίου: Laurentianus 59 (2+3), Parisinus Græcus 2702, Marcianus Græcus 460 καὶ Marcianus Græcus 448. Πρβλ. Maas, ἔνθ. ἄν. Πρβλ. καὶ τὰς περὶ τῶν διαφορῶν αὐτῶν παρατηρήσεις τοῦ E. Martini, Rhein. Museum, 62, 1907, 273 κ.έ.

τὴν ἀνακοίνωσιν τῆς εὐχαρίστου εἰδήσεως, ὅτι, κατὰ καλὴν τύχην, τὸ λαμπρὸν ἐγκώμιον τοῦ Ἁγίου Δημητρίου ὑπὸ τοῦ Εὐσταθίου Θεσσαλονίκης, τὸ ὁποῖον ἔχει δημοσιευθῆ ὑπὸ τοῦ Tafel ἐκ τοῦ κώδικος τῆς Βασιλείας¹, ὅπου φέρεται ὑπὸ μορφήν ἀτελῆ, σφύζεται ἀκέραιον εἰς τὸν κώδικα τοῦ Ἑσκοριάλ. Τὸ περὶ οὗ ὁ λόγος ἐγκώμιον εἰς τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας εἶναι εἰς μὲν τὴν ἀρχὴν ἐφθαρμένον, εἰς δὲ ἄλλα δύο μέρη ἑλλιπές, λόγῳ βλάβης τοῦ κώδικος. Οἱ πρῶτοι στίχοι τοῦ κειμένου εἰς τὸν κώδικα τοῦ Ἑσκοριάλ ἀχρηστεύουν τὰς ἐπὶ τοῦ ἐφθαρμένου τμήματος τοῦ κώδικος τῆς Βασιλείας συμπληρώσεις τοῦ Tafel ἐπιβεβαιοῦντες τὰς γραφὰς τοῦ μικροῦ τμήμα ἐκ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ τέλους τοῦ ἐγκωμίου περιέχοντος κώδικος Parisinus Græcus 1188², κατὰ τὸν ἀκόλουθον πίνακα (ὅπου T = Tafel καὶ EP = οἱ κώδικες τοῦ Ἑσκοριάλ καὶ τῶν Παρισίων) :

Ἐκδοσις Tafel, σελ. 167, στήλη 1, στίχος 1 : [πάσχειν ὄκνον] T, πάσχειν EP. 3 : [τινὰ ψόγον] T, ψέγεσθαι EP. Στήλη 2, στίχος 1 : [λόγους εἶχον τι] T, μετὰ τινος EP. 5 : [καὶ αὐ] T, ἢ καὶ αὐτὸς EP.

Ἐπεὶ ἀπὸ τῆν, κατὰ τὴν ἀρίθμησιν τοῦ Tafel, 28 παράγραφον καὶ ἀμέσως πρὸ τῆς 29, ὁ Tafel σημειοῖ : «desunt permulta», βασιζόμενος εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς φράσεως τοῦ τέλους τοῦ f. 144v (παραμυγνὸς τῇ φιλοσοφία τῆς) καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ ἐπομένου f. 145a (εἰς αὐλίαν λεπτόνωνται). Ἡ διαπίστωσις τοῦ Tafel εἶναι ὀρθή, διότι πράγματι τὸ χωρίον, ὅπως εὐρίσκεται εἰς τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας, οὐδὲν νόημα ἔχει. Ὁ κώδιξ τοῦ Ἑσκοριάλ, ἐπαληθεύων τὴν διαπίστωσιν τοῦ Tafel, μεταξὺ τῶν δύο αὐτῶν φράσεων περιλαμβάνει τὸ ἑλλείπον εἰς τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας κείμενον, τὸ ὁποῖον ἐν τῷ συνόλῳ του εἶναι δύο περίπου σελίδες εἰς τὸν κώδικα τοῦ Ἑσκοριάλ (ἀπὸ τὸν στίχον 7 τοῦ f. 478a μέχρι τοῦ στίχου 8 τοῦ f. 479a, συνολικῶς 62 στίχοι). Ὡσαύτως καὶ ἔπειτα ἀπὸ τὴν παράγραφον 52, ἀμέσως πρὸ τῆς 53, ὁ Tafel σημειοῖ : «desunt multa», βασιζόμενος καὶ πάλιν εἰς τὴν ἀτέλειαν τῆς φράσεως τοῦ τέλους τοῦ f. 150v (Ἡ Ἑλισσαῖος μὲν βραχείας τινὸς λύπης ἐκδίκους ἐξεγείρει) καὶ τῆς ἀρχῆς τοῦ f. 151a (τες, ἵνα μὴ πλείω λέγωμεν). Τὸ ἑλλείπον χωρίον εὐρίσκεται ὀλόκληρον εἰς τὸν κώδικα Ἑσκοριάλ, ἐκτεινόμενον ἀπὸ τοῦ στίχου 13 τοῦ f. 484v μέχρι τοῦ στίχου 1 τοῦ f. 485v (συνολικῶς 54 στίχοι). Θεωρῶ ὡς ἄσκοπον τὴν δημοσίευσιν τῶν δύο αὐτῶν τμημάτων, ἅτινα ἑλλείπουσιν ἀπὸ τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας, διότι ὀλόκληρον τὸ κείμενον τοῦ Ἑγκωμίου εἰς τὸν Ἁγιον Δημητρίου πρέπει νὰ ἐπανεκδοθῆ ἐπὶ τῇ βάσει τοῦ κώδικος Ἑσκοριάλ ἐν συνδυασμῷ πρὸς νέαν ἀνάγνωσιν τοῦ κώδικος τῆς Βασιλείας, ὡς καὶ χρη-

¹ Tafel, ἔνθ. ἀν., 167 - 182.

² Πρβλ. ἀντιβολὴν τῆς εἰσαγωγῆς εἰς Tafel, ἔνθ. ἀν., XIII (mantissa observationum criticarum).

σιμοποίησιν τοῦ κώδικος Parisinus Græcus 1188¹. Ὡς ἔδειξεν ἤδη ὁ Maricq διὰ τῆς ἐκ νέου ἀντιβολῆς τοῦ ἔργου τοῦ Εὐσταθίου περὶ τῆς ἀλώσεως τῆς Θεσσαλονίκης² εἰς τὸν μόνον διασφύζοντα τὸ κείμενον αὐτὸ κώδικα τῆς Βασιλείας, ὁ ἐκδόσας τοῦτο Tafel διέπραξε τόσα σφάλματα, ὥστε ἡ ἐκ νέου ἔκδοσις τοῦ νὰ εἶναι ἀναγκαία. Λόγω δ' ἐπὶ πλέον τῶν ποικίλων ἱστορικῶν στοιχείων τὰ ὅποια περιέχει τὸ εἰς Ἅγιον Δημήτριον Ἐγκώμιον, ὡς καὶ τῶν ἀναφορῶν εἰς τὴν ἀρχαίαν ἑλληνικὴν γραμματείαν, ἡ νέα ἔκδοσις δέον νὰ συνοδεύηται καὶ ὑπὸ ἐρμηνευτικοῦ ὑπομνήματος.

Περιγράφων τὴν σύνθεσιν τοῦ κώδικος τῆς Βασιλείας ὁ Maricq διεπίστωσεν ὅτι τὸ κενὸν μεταξὺ τῶν 144 καὶ 145 folio εἶναι εἰς τὸ 18ον τετραδίου τοῦ κώδικος, τὸ δὲ μεταξὺ τῶν 150 καὶ 151 εἶναι εἰς τὸ ἀμέσως ἐπόμενον. Ὁ ὑπολογισμὸς ὅμως, ὅτι εἰς τὴν πρώτην περίπτωσιν ἔλλειπει ἓν φύλλον, εἰς δὲ τὴν δευτέραν δύο, δὲν φαίνεται ὀρθός, διότι, ὡς πιστοῦται ἐκ τοῦ κώδικος τοῦ Ἐσκοριάλ, τὸ πρῶτον κενὸν ἀντιστοιχεῖ πρὸς 62 στίχους τοῦ Ἐσκοριάλ, τὸ δὲ δεύτερον πρὸς 54. Ἡ κατὰ χῶρον ἀντιστοιχία εἰς τοὺς κώδικας εἶναι εἰς μὲν τὸν κώδικα τῆς Βασιλείας 37 στίχοι ἐπὶ ἐκάστης σελίδος μὲ 60 γράμματα κατὰ μέσον ὄρον, εἰς δὲ τὸν κώδικα τοῦ Ἐσκοριάλ 33 στίχοι πρὸς 70 γράμματα. Συνεπῶς καὶ εἰς τὰς δύο περιπτώσεις κενῶν τοῦ κώδικος τῆς Βασιλείας, τὸ ἔλλειπον τμήμα δὲν ὑπερβαίνει τὸ ἓν φύλλον δι' ἐκάστην ἐξ αὐτῶν.

ΒΑΣΙΛΕΙΟΣ ΛΑΟΥΡΑΣ

¹ Περιγραφή τοῦ κώδικος εἰς O mont H., Inventaire sommaire des manuscrits grecs de la Bibliothèque Nationale, I, 1886, 255-256. Ὁ Omont ἐσφαλμένως ἀνάγει τὸν κώδικα εἰς τὸν ἐνδέκατον αἰῶνα.

² Πρβλ. ἀνάλυσιν τοῦ περιεχομένου τοῦ ἔργου αὐτοῦ εἰς Μπόνην Κ. Γ., Εὐστάθιος ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης, Θεσσαλονίκη 1950, 19 κ.έ.